

Недря К. М.,
доцент кафедри філософії та політології,
кандидат історичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МЕТАФОРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

У світлі політичних процесів сучасності та в Україні зокрема, в науковому співтоваристві відслідковується динаміка зростання зацікавленості до проблем політичної лінгвістики, комунікації та дискурсу. Фактором посилення актуальності зазначеної проблематики в Україні є наявність конфлікту на сході держави, який, маючи ознаки гібридності, в першу чергу розгортається в політичній, а саме в інформаційній площині, що робить у тому числі, а подекуди і у першу чергу, метафору безпосереднім інструментом не лише політичних технологій, а і інформаційно-психологічних операцій, які провадяться саме в межах інформаційних війн. Безпосередньо такою метафорою є «Русский мир».

Зважаючи на високу функціональність метафори, її дослідження триває вже понад два тисячоліття, а бібліографія цієї проблеми практично неосяжна. Основоположником вчення про метафори вважається Аристотель, який дає наступне її визначення: метафора - це «невластиве ім'я, перенесене з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією» [1, с. 669]. Далі Аристотель відзначає, що «створювати хороші метафори - значить, помічати подібність» [1, с. 672]. Різноманіття можливих підходів до розуміння сутності метафори відображає збірник «Теорія метафори» (1990) під редакцією Н. Д. Арутюнова. Не вдаючись до детального огляде існуючих теорій, відзначимо лише найбільш істотні ознаки використовуваного в цьому дослідженні когнітивного підходу до метафори, який був сформульований і теоретично обґрунтований в класичній монографії Дж. Лакофф і М. Джонсона¹ і істотно розвинений у вітчизняній науці (А. Н. Баранов, Ю. М. Караулов, Е. С. Кубрякова та ін.).

Будь-який текст, будь-яке висловлювання завжди має на увазі реципієнта, направлено на реципієнта і передбачає реакцію реципієнта. За словами Ю.Лотмана [3], взаємини тексту і аудиторії характеризуються взаємною активністю: текст прагне уподібнити аудиторію собі, нав'язати їй свою систему кодів, аудиторія відповідає йому тим самим. Текст ніби включає в себе образ "своєї" ідеальної аудиторії. Таким чином, використання метафори залежить від структур кодів, що утворюють семіотичні особистості автора і передбачуваного

¹ [Lakoff, Johnson, 1980; рус. переклад 1987, 1990]

інтерпретатора (читача, реципієнта). Ці семіотичні особистості не ідентичні, і тому автор, орієнтуючись на реципієнта, перекодує свою початкову думку відповідно до своєї інтерпретацією системи кодів потенційного читача. Найбільш точною з точки зору очікуваної реакції реципієнта таке перекодування досягається у разі адресної перекодування – коли автор досить добре уявляє собі систему текстів, міфів, субкультуру, традицію, до якої належить реципієнт. Абсолютна точність такого перекодування неможлива навіть у разі особистого доброго знайомства людей, а в разі інформаційних війн, коли текст адресується макрогрупам, цілим субкультурам, – тим більше. Але більш-менш однозначні інтерпретаційні коди (тексти-посередники, тексти-функції) традиції все-таки працюють. Стикаючись з кодом учасника, коди традиції оживають, актуалізуючи колись приховані смислові потенції.

Зауважимо, до речі, що майже будь-яке повідомлення взагалі рідко буває однозначно інтерпретоване, використання ж для повідомлення невластивого породжує в його системі коду (метафора) робить несподівані для автора інтерпретації ще більш можливими (особливо, якщо врахувати, що адресація опублікованого тексту досить умовна, а його інтерпретації не закінчуються на першому інтерпретаторі, тобто безпосередньому читачі: можливо подальше функціонування елементів тексту, потрапляння їх в інші інтерпретаційні системи, як то – обговорення, коментарі і т.п.). Особливо це вдало функціонує в умовах наявності сучасних засобів доставки та розповсюдження інформації через мережу Інтернет, а саме соціальні мережі, контроль над контентом якого, нині є одним з пріоритетних завдань національних служб безпеки світу (останнім часом дослідники вже безапеляційно відносять соціальні мережі до ЗМІ, а деякі з останніх виборчих кампаній (Б. Обама, Д. Трамп) взагалі продемонстрували їхню перевагу над ЗМІ традиційними).

Політична метафора функціонує за тими самими законами. Комунікативну ж її мету можна сформулювати дуже коротко:

політична метафора є мовний вплив з метою формування у реципієнта (найчастіше – у суспільства вцілому, або великої його частини) або позитивної, або негативної думки про ту чи іншу політичну одиницю (державу, ідеологію, ідею, політику, партію, програму, захід, персону). Таким чином, мовні стратегії, в яких необхідно використання політичних метафор можна умовно розділити на дві основні категорії:

- 1) стратегії дискредитації
- 2) стратегії звеличення (виправдання).

При цьому найбільш вдалими є поєднання вищезазначених стратегій, через обрання базової (кореневої) для них обох метафори. Яскравим прикладом такої політичної метафори є ідея «Русского мира», яка фактично розпочала

впроваджуватись у політичний дискурс спочатку в Російській федерації, а надалі і на теренах колишнього СРСР одразу з приходом до влади В. В. Путіна.

Поступово в його виступах відбувається конструювання даної метафори при постійному зверненні до міфоконструкту «Великої Росії» (яка, де-факто є дуже схожою на реваншистський міфоконструкт використовуваний під час побудови Німеччини 30-х років): «В мире XXI века на фоне новой расстановки экономических, цивилизационных, военных сил Россия должна быть суверенной и влиятельной страной. Мы должны не просто уверенно развиваться, но и сохранить свою национальную и духовную идентичность, не растерять себя как нация. Быть и оставаться Россией», «Россию воспринимают с уважением, считаются с ней только тогда, когда она сильна и твердо стоит на ногах. Россия практически всегда пользовалась привилегией проводить независимую внешнюю политику. Так будет и впредь. Более того, я убежден, что безопасность в мире можно обеспечить только вместе с Россией» і т.д. [3; 5]. Ці меседжі В. Путіна красномовно засвідчують про амбітні плани РФ, її самопозиціонування виключно у ролі фаворита міжнародних відносин, впливової у різних відношеннях країни, гаранта миру і стабільності у світі. Як євразійська держава, Росія прагне збалансувати свій західний і східний вектори зовнішньої політики.

При цьому всьому, слід відмітити, що Російська Федерація, а тим більше окремо Росія, фактично не здатні існувати не у форматі імперії, що фактично закладено у свідомості та ментальних психотипах етносів її утворюючих (аналогічним є сприйняття образу влади/володаря – «Білий цар», «помазаник Божий», «Переможець»...) [7, с. 12-15]. Відповідно експансіонізм, як органічний складник російської політики, випробуваний століттями, зберігається і донині. Змінилися дещо тільки інструменти його реалізації. На сьогодні, з огляду на магістральні тенденції щодо утвердження діалогу як визначального способу врегулювання будь-яких конфліктів, неприйняття та осуд різних виявів агресії і насильства, застосування прямої «грубої сили» є проблематичним, оскільки здатне негативно позначитися на міжнародному реноме країни-суб'єкта подібних ініціатив. Наприклад, імідж США суттєво втратив після кількох військових операцій на Близькому Сході та в Афганістані, а Росії – внаслідок бойових дій на Північному Кавказі. Тому, і виникають «гібридні» конфлікти, вдалим підґрунтям для яких є «гібридні» суспільства, в яких є проблемною само ідентифікація в середовищі громадян та в межах суспільства в цілому. В політичній науці це має окреме визначення – конфлікт ідентифікацій, який є одним з найбільш складних у своєму врегулюванні, через велику часоємність.

Починаючи з середини 2000-х років, В. Путін починає якомога частіше використовувати словосполучення «русский мир» у своїх публічних виступах, а

вперше воно прозвучало на символічному Всесвітньому конгресі співвітчизників, проведеному у жовтні 2006 року. У своєму вітальному слові до учасників вища посадова особа Російської федерації заявила: «Этот день (День народної єдності, державне свято РФ, 21 відзначається 4 листопада), безусловно, объединяет не только многонациональный народ России, но и миллионы наших соотечественников за рубежом, объединяет весь так называемый [так у тексті] русский мир. Мы действительно едины, и никакие границы и преграды не помешают этому единству. У нас есть только одна общая цель – сделать это единство еще более крепким», тим самим фактично заявивши свої претензії на панування поза нормами права, а саме поза кордонами, вивівши ідею через метафору фактично у площину релігійної догматики [4]. Тому, фактично одразу в процес просування цієї метафори включилася російська православна церква, як найбільш вдалиий інструмент для роботи з ірраціональними міфоконструктами, що базуються на вірі: «Ядром русского мира сегодня являются Россия, Украина, Белоруссия. И святой преподобный Лаврентий Черниговский выразил эту идею известной фразой: Россия, Украина, Беларусь – это и есть святая Русь. Именно это понимание Русского мира заложено в современном самоназвании нашей Церкви. Церковь называется Русской не по этническому признаку. Это наименование указывает на то, что Русская православная церковь исполняет пастырскую миссию среди народов, принимающих русскую духовную и культурную традицию как основу своей национальной идентичности, или, по крайней мере, как ее существенную часть. Вот почему в этом смысле мы и Молдову считаем частью этого Русского мира... В основе Русского мира лежит православная вера, которую мы обрели в общей Киевской купели крещения» [2]. Двома іншими (крім православ'я) «опорами» «Русского мира» патріарх Кирило називає «російську культуру і мову» та «спільну історичну пам'ять і спільні погляди на суспільний розвиток» [2]. Ця цитата наочно демонструє встановлення по-перше - чітких кордонів впливу та експансії з боку Російської федерації, по-друге - завершеність формування меседжу метафори для реципієнтів окреслених територій (остаточна підміна понять: Київська русь – Київська купель, Русь - Росія), по-третє – доповнення стратегії звеличення і розширення методів стратегії дискредитації проблематикою «спільної російської мови» та «спільної історичної пам'яті».

Щодо останнього поняття «спільної історичної пам'яті», необхідно теж окремо відмітити, що це є не більше ніж політична метафора і одночасно гібрид, оскільки виходячи з остаточної мети стратегій просування «Русского мира», ними фактично була розірвана історія справжня, так звана «писана», з метою формування міфоконструкту історії «переможців» і «мучеників за святу віру», яка включила в себе виключно ключові віхи відокремлені від загального

історичного процесу – Хрещення – Московія – Імперія – Революція – Велика вітчизняна війна. Ну а остаточною віхою, яка і є ідейним стимулом відновлення величч, є ідея руйнування «великої єдиної держави» (спеціально без прив'язки до назви) «зовнішнім ворогом» (при цьому теж без зазначення конкретних назв), що фактично і є основою реваншизму.

Таким чином, можемо зазначити, що станом на 2013 – 2014 рр. Російська федерація остаточно сформувала і почала впровадження у міжнародний політичний дискурс метафори «Русский мир», який розумівся як переважно спільнота людей («цивілізація»), тим чи іншим чином пов'язаних з Росією, що формується на основі спільності: а) мови і культури; б) історичної пам'яті та пов'язаних з цією спільною історичною пам'яттю цінностей; в) православ'я; г) лояльності до сьогоденної Російської держави, що прагне виступати всередині країни і на міжнародній арені як природна правонаступниця російської державницької традиції, органічними складниками якої є Російська імперія та СРСР. Зважаючи на наявну кризу ідентичності на теренах пострадянського простору, а також конфлікт ідентичностей нею викликаний, що, у свою чергу призвело до послаблення владних структур та втрату незалежності політичною елітою, Російська федерація вдало скористувалася зазначеною метафорою для розгортання експансіоністської стратегії і політики в інформаційному просторі, а також і у військово-політичній площині, найбільш яскравим прикладом чого є «гібридний» конфлікт на сході України. Тому, актуальним є завершення формування відповідного комплексу заходів щодо протидії даним інформаційно-психологічним операціям на рівні державної політики і формування власних політичних метафор та міфів, що будуть мати коріння в площині самобутньої історії-культури-релігії України.

1. Аристотель. Сочинения в 4-х томах / Аристотель [Текст] – т. 4. – М.: Мысль, 1984. – 830 с.
2. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. – 2009. – 3 ноября [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>
3. Владимир Путин огласил ежегодное Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/news/17118>.
4. Всемирный конгресс соотечественников, проживающих за рубежом : вступительное слово президента Российской Федерации Владимира Путина на Всемирном конгрессе соотечественников, проживающих за рубежом. – 2006. – 24 октября [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dxb.ru/project/re/detail.php?ID=283>
5. Путин В. Россия и меняющийся мир / В. Путин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2012/02/27/putin-politika.html>
6. Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. — М.: Прогресс, 1990. — 512 с.

7. Трепавлов В.В. «Белый царь» : образ монарха и представления о подданстве у народов России XV-XVIII вв. / В.В. Трепавлов ; Ин-т русской истории РАН. – М. : Вост. лит., 2007. — 255 с.

Подлесный М. М.,
кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры философии и политологии
(*Днепропетровский государственный
университет внутренних дел*)

СЕМИОТИКА: ПРЕДМЕТ И ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ

Семиотика как научная дисциплина возникла в 20-е годы XX века на стыке математики, символической логики и лингвистики. Предметом ее изучения является сравнительное изучение знаковых систем. Знак всегда имеет какое-то значение, т.е. содержит смысл, но только в соотношении с другим знаком, например, слова являются знаком мысли, но только в том случае, если оно выделено грамматически с другими словами. Имя – знак человека, но оно имеет смысл только, когда имеет место коммуникация с другими людьми. Но природа знака такова, что знак не должен быть похож на обозначаемый объект. Сила и коммуникативная мощь знака заключается именно в несходстве с тем, что он обозначает. Например, звук *a* не имеет смысла. А цифра *1* не похожа на одно яблоко или другой предмет. Именно на этой способности знака принципиально отличается от обозначаемого объекта и возникла письменность и формализованные языки – чертежи и схемы. Но, поскольку человек живет в мире знаков, начиная от рукопожатия, как знака доброжелательности, и кончая считыванием компьютерных программ, – то гносеологическая сущность знаков в ходе всемирной истории и усложнения неизвестной среды все больше возрастает, т.е. возрастает информационная загруженность знаковых систем, а одновременно и возможность ошибок в переводе смысла однознаковой системы в семантическом поле или другой знаковой системы.

Сложность еще и заключается в том, что помимо естественного языка всё больше приобретает, функция несущественных т.е., формализованных языков. И в результате семантическое поле цивилизации расширяется. Это составит задачу обучения и усвоения в массовом порядке искусственных знаковых систем.

Катализирует этот процесс в наше время массовое использование технико-информационных процессов, без которых не возможно ни работа, ни обучение. Опасность для семиотического поля может быть в результате разрыва информационного процесса, даже по техническим причинам. Ведь информационный процесс функционален только в том случае, если имеет